

GAÁLNÉ BARCS ESZTER

LEVELEK A TANYÁRÓL

PEST MEGYEI TANYAVILÁG 1968-BAN

A magyar tanya, ezen belül az alföldi tanyavilág kulturális örökségünk része, s elsősorban szépirodalmi műveknek, neves íróknak köszönhetően vált szélesebb körben ismertté. Írásunk a Pest megyei tanyák még kevésbé feltárt életéhez kíván női szemszögből írt levéltári forráscsoportot bemutatni.

A Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltárának őrizetében található, a Magyar Nők Országos Tanácsa Pest Megyei Titkárságának iratai között talált 243 db kérdőív és az erről készült összefoglaló jelentések a Ceglédi, a Nagykátai és a Dabasi járássok tanyavilágáról szólnak.¹ A Pest megyei felmérésről fennmaradtak levéltárunkban az asszonyok által kézzel kitöltött kérdőívek, egy kézzel írt megyei összesítő elemzés, illetve a Nagykátai járási nőtanács titkára által gépelt, Nagykáta járásra vonatkozó összefoglaló jelentés is.

A tanya fogalmi meghatározása² a Magyar Néprajzi Lexikon szerint: „*az alföldi városok és falvak határában szétszórtan álló, rendszerint egy lakóépületet és néhány hozzá tartozó gazdasági épületet magába foglaló, paraszti használatú állandóan lakott magános telep.*”³ Az 5/1961. (III. 19.) ÉM sz. rendelettel közzétett Országos Építésügyi Szabályzat előírásai alapján: „*Külterületi lakotthely a város (község) államigazgatási határa és a központi és egyéb belterületi határ között levő település. Külterületi lakotthelyhez tartoznak többek között az alábbi települések: A külön egységet képező, teljesen magányos vagy szétszórt tanyák, szolgálati őrhelyek (vasúti őrház, erdőőrház, gátőrház), állami gazdaságok, termelőszövetkezetek.*”⁴

A tanyai lakosság számának alakulása szoros összefüggésben volt a hagyományos magyar településszerkezet átalakulásával. A háború előtti adatokkal megegyezően a külterületi népesség száma 1949-ben 1,6 millió volt, 1970-re ez a szám 700 ezerre csökkent.⁵ Ismeretes, a folyamat felülről irányított átalakítások következménye volt. A tanyai és pusztai lakosság nagy hányadának kihalása, illetve beköltözése a városokba és falvakba jellemzi ezt a korszakot.⁶

¹ A páratlan értékű iratanyagra Kiss Anita igazgató-helyettes hívta fel a figyelmemet.

² A Mezőgazdasági és Élelmiszerügyi Minisztériumot 1975–1980-ban vezető Romány Pál több művében is foglalkozik a tanyavilággal. (ROMÁNY PÁL: *A tanyarendszer ma*. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1973.; A tanya fogalom változásairól lásd BECSEI JÓZSEF: A tanya-fogalom tartalmáról. *Földrajzi Értesítő*. XLII. évf. 1993. 1–4. füzet, 35–40.

³ MNL 1982, 189.

⁴ KSH 1970, 1972. 586.

⁵ ROMSICS, 2003. 479.

⁶ Belső vándorlás is jellemezte a korszakot: Az alföldi és más agrárregiókból elköltöztek tömegei jelentek meg Budapesten és Pest megyében, így az itt élők száma együttesen több mint egyötödével növekedett. (Ö. KOVÁCS, 2012. 416.)

A kommunista hatalom radikális átalakítást célzó intézkedései a tanyák világát sem kerültk el. 1949. január 22-én a 630/1949. Kormányrendelet értelmében *Erdei Ferenc* vezetésével létrehozták az ún. Tanyai Tanácsot.⁷ A tanyaközpontok megalakítása mellett már 1949 tavaszától ezek községestése is megfogalmazódott.⁸ A megyékben a Magyar Dolgozók Pártja által kitűzött irányvonal, a Tanyai Tanács Titkárságának utasításainak megvalósítása a tanyai előadók feladatkörébe tartozott. A Pest megyei tanyai előadó munkatervének része volt többek között a külterületen való építkezési tilalom betartásának ellenőrzése, de emellett a Rákosi per áttanulmányozására és kijegyzetelésére is kellő időt kellett fordítania ideológiai fejlődése érdekében.⁹

A Pest megyében található tanyák a Duna-Tisza közti tanyák közé sorolhatók. A kommunistákkal együttműködő, több miniszteri posztot is betöltő *Erdei Ferenc* a Cegléd és Nagykőrös környéki tanyákat ún. túlfejlődött tanyaként jellemezte.¹⁰ Ez azt jelentette, hogy e térség tanyái meghaladták más vidékek tanyáit, önállósultak és kialakulásukban is megelőzték a többit. A rendszerváltás utáni kutatások szintén azt támasztják alá, hogy a Duna-Tisza közti tanyák gazdasági szerepe és fejlődése a II. világháború után eltérő volt, más vidékek tanyáitól. *Csatári Bence* 2010-ben megjelent tanulmányában a következőket írta: „Ezen tanyák gazdálkodási rendszerének részbeni továbbélését a szakszövetkezeti üzemforma tette lehetővé. A tanyai gazdaság ügynevezett tagi gazdasággá vált, a tanyás gazda lényegében folytatni tudta mezőgazdasági tevékenységét, tagi hozzájárulást ugyan fizetett, de az 1970-es, 1980-as években már komoly méretű, integrált háztáji gazdaságok is kialakultak. A tanyák ezen térségekben, ahol képesek voltak megújítani gazdasági funkcióikat, lényegében megmaradtak, sőt részben meg is újulnak.”¹¹

Az 1960-as évek végén Pest megye kiterjedt tanyavilággal rendelkezett. 579 külterületi és tanyai településen élt a megye lakosságának 10%-a, nagyrészt Cegléd, Nagykáta és Nagykőrös környékén.¹² A megyei pártbizottsági ülés előadója szerint a tanyai lakosság számarányának évről-évre csökkenő tendenciáját figyelembe véve is sokáig számolni kell létezésükkel.

A forrásként használt felmérés készítője a Magyar Nők Országos Tanácsa (MNOT) 1957-ben alakult meg és 1989-ig működött. Elődje a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége (MNDSZ), mely a Magyar Kommunista Párt kezdeményezésére – elvileg pártok feletti szervezetként – jött létre 1945-ben. A MNOT a Hazafias Népfront keretein belül nem kívánt az MNDSZ-hez hasonló női tömegszervezetként működni, hanem kizárólag szociális, kulturális, egészségügyi kérdésekkel foglalkozó mozgalomként definiálta magát.¹³

A szervezet fennállása alatt több tárgyban is végzett felmérést a lakosság körében.¹⁴ Az egyik ilyen nagy volumenű országos kezdeményezés 1967-ben indult. A falu-

⁷ Az 1954. III. törvénycikk szüntette meg a Tanyai Tanácsot. MKL 656.

⁸ JUHÁSZ, 2016. 11.; BLAZOVICH, 2010.

⁹ MNL PML XXXV. 1. MDP Pest Megyei Bizottságának jegyzőkönyvei 2. kötet 107.

¹⁰ ROMÁNY, 1973. 17.

¹¹ GLATZ–CSATÁRI–T. GÉMES, 2010. 14.

¹² MNL PML XXXV.51. 2/88 ó. e. 1969. május 16.

¹³ *Dunántúli Napló*, 1957. január 25. 21. szám. 2.

¹⁴ Felmérés készült többek között az általános iskolai napközis ellátottságról 1978-ben, az üzemi női dolgozók körében 1979-ben. *Nógrád*. 1978. március 25. 72. szám. 3.; *Népszerűség*, 1979. április 25. 95. szám 3.

si lányok és asszonyok életével kapcsolatos fontos kérdések összegyűjtéséről a Szolnok Megyei Néplap felhívást tett közzé.¹⁵ 1968 májusában a MNOT és a Magyar Vöröskezeszt együtt jelentette meg a tanyai asszonyoknak szóló levelet.¹⁶ A két szervezet közös célkitűzése a tanyán élő nők felvilágosítása és nevelése volt. A megyei nőtanácsok 700-700 példányt kaptak kiosztásra. A levél eljuttatását és „célszerű felhasználását” a Vöröskezeszt és a Nőtanács járási titkárai együtt oldották meg.

A MNOT által kibocsátott kérdőíveket, az ún. „Tanyai leveleket”¹⁷ Pest megye három járásába küldték ki: a Ceglédi járásba 250, a Nagykátai járásba szintén 250, a Dabasi járásba pedig 200 kérdőívet.¹⁸ A Ceglédi járás három településéről 49 db, a Nagykátai járásból 136 db kérdőív, a Dabasi járásból 58 db érkezett vissza a MNOT Pest Megyei Titkárságához. A tanyai leveleket az asszonyok bérmentesítés nélkül küldhették a Megyei Nőtanács belvárosi Steindl Imre utca 12. szám alatti központjába

A megyében kiadott levelek 35%-át kapta meg tehát a megyei titkár. A MNOT helyi szervezete által kiállított összefoglaló jelentésben a Dabasi járásból megküldött kérdőívek anyagát nem dolgozták fel. Írásomban ez utóbbi adatokat is felhasználtam.

A kérdőív 27 kérdést tartalmaz, név nélkül kellett kitölteni, de a járást és a tanya címét viszont kérték feltüntetetésre. A kérdéseket hat nagyobb egységbe foglaltam. Az első blokkban a tanyával kapcsolatos általános kérdések találhatók: hány kilométerre él az illető a községtől, illetve nagyobb településtől, vezet-e lakóhelyére bekötőút, van-e villany, van-e művelődési helyiség, van-e bolt, és milyen az áruellátás, illetve építenek-e új házat a tanyán.

A második kérdéskör a megkérdezett szűkebb környezetének vizsgálatára szolgált. Választ vártak arra, hogy hány szobás lakása van a kérdőív kitöltőjének, hány tagú a családja, hány és milyen életkorú gyermeke van, milyen távolságra járnak a gyermekek iskolába, milyen tanulmányi eredményeket érnek el, felnőtt gyermekei milyen pályát választottak és hol dolgoznak, illetve ki segít a ház körüli munkákban.

A kérdőív következő részében a kulturális élettel kapcsolatban vártak válaszokat a kérdőív összeállítói. A nők művelődési lehetőségeikről nyilatkozhattak, illetve leírhatták rendelkeznek-e televízióval, rádióval. Külön kérdésben érdeklődtek a téli szabadidő eltöltéséről. Leírhatták a megkérdeztettek, hogy miről hallgatnának szívesen előadást és voltak-e már nőtanácsai rendezvényen.

Az egészségügy helyzetére vonatkozott a két alábbi kérdés: Helyben vagy hány kilométerre van az orvos? Milyen segítséget kap a védőnőtől gyermekei gondozásában?

A tanyai gazdaságokról kaphatunk képet a háztáji gazdaság termékei iránt érdeklődő kérdésekre adott válaszokból, és az állattartásra adott feleletekből, illetve, hogy termékeit hogyan értékesíti a válaszadó.

Különálló témának tekintettem azt a kérdést, hogy mi könnyítené meg a lakóhelyén élő emberek életét.

---

¹⁵ *Szolnok Megyei Néplap*, 1967. április 9. 83. szám 3.

¹⁶ MNL PML. XXVIII.11.75/68.

¹⁷ Az összefoglaló jelentés ezzel a névvel illeti a kérdőíveket.

¹⁸ MNL PML. XXVIII.11. Információs jelentések, tanyai levelek.

A tanyai levelek ismeretében első és legfontosabb megállapítás: a tanyai családok 1968-ban is – hasonlóan a korábbi időszakokhoz – nehéz helyzetben voltak. A falutól legalább négy km-re laktak, de akár 14 km távolságban is lehettek. A Nagykátai járás és Ceglédi járás visszaküldött adatai szerint a megkérdezettek közel 75%-a nem rendelkezett bekötő úttal lakásához. A Dabasi járásban található tanyák esetében ez az arány kedvezőbb, 30% volt. Rendszerint csak gyalogút vezetett a településhez és az időjárástól függően járható vagy sáros, járhatatlan. Ennek ismeretében egyáltalán nem meglepő az, hogy a tanyán élő asszonyok arra a kérdésre, hogy mi könnyítené meg leginkább életüket, nagy arányban az utak állapotának rendezését jelölték meg. Bekötőút építését tartották szükségesnek, illetve autóbusz járat létesítését, különösen az idősek és kisgyermekes családok életének megkönnyítésére.

A másik kiemelten fontos fejlesztendő terület, a tanyán élők által elérendő cél a villany bevezetése volt. A Nagykátai és Ceglédi járásból érkezett 182 kérdőívből 157 esetben válaszolták, hogy nem rendelkeznek villannyal, vagyis a válaszadók több mint 86%-a. A Dabasi járásnál ez az arány is alacsonyabb, a kérdőívet kitöltő családok 64%-ánál nem volt villany.

Többen írtak arról, hogy a villany bevezetésére már ígéretet kaptak. Sőt azt is említették, hogy már 25 éve van rá ígéret, de a megvalósítása még váratott magára. Az egyik válaszadó kiemelte, hogy ha lenne villany, akkor a hosszú téli estéket nem kellene petróleumlámpa mellett töltenie.

A kérdőívek tanúsága szerint a tanyákon bolt szinte mindenütt található volt, az áruellátással kapcsolatban azonban már problémák mutatkoztak. Egy dabasi asszony az áru minőségét kifogásolta, frissebb árut szeretett volna látni. Leírása szerint kenyeret két naponta kapnak, zöldségfélét pedig hetente kétszer.

A Dabasi járásból 93%-ban írták, hogy nincs művelődési helyiségük, illetve egy válaszoló szerint a füstös kocsmá jelenti azt. A Ceglédi járásban 78%-ban válaszolták, hogy nem rendelkeznek művelődési helyiséggel. E téren a Nagykátai járásban volt pozitív eredmény a válaszadók, több mint fele, 51% írta, hogy van művelődési helyiség, többen azt is megjelölték, hogy az iskola az.

A művelődési lehetőség kifejtésénél egy utólagos kézzel írt betoldásra lehetünk figyelmesek: egységesen minden kérdőíven szerepel a művelődési autó letétkönyvtára. A művelődési autók jelentőségéről a MNOT összefoglaló jelentése külön adatokkal is szolgál. A Ceglédi járás művelődési autója 4827 kötetet, a Dabasi járásé 4580 kötetet, míg a Nagykátai járásé 6060 kötetet biztosított 1967-ben a tanyavilág olvasói számára. Letéti könyvtárak is voltak, általában az iskolákban.

Az asszonyok szabadidejük eltöltésére vonatkozó kérdésnél nagy arányban munkájukról írtak: főzéssel, takarítással, mosással, jószággondozással töltik. Az MNOT megítélése szerint is viszonylag kevesen válaszoltak nem munka elfoglaltsággal. A kézimunka, varrás, horgolás, hímzés többeknél is szerepelt, de az olvasás, gyerekekkel beszélgetés is előfordult válaszként. Egy dabasi nő írta, hogy szabadidejét tanulással, továbbképzéssel tölti. A rádió, mint szabadidős elfoglaltság többeknél is megjelenik.

A Dabasi járás tanyáiról származó válaszadók 15%-a nem rendelkezett sem rádióval, sem televízióval. Rádióval az összes válaszadók kimagasló többsége rendelkezett, a háztartásokban általában már volt ilyen készülék.

Változatos érdeklődési körről tanúskodik az előadás igényekre adott válaszok nagy része. Mezőgazdasági munkákkal kapcsolatos kérdésektől kezdve egészségügyi, gyermeknevelési, kulturális témákat is felsoroltak. Volt, aki főzőtanfolyamot szeretett volna, egy másik asszony történelmi tárgyú előadásokat hallgatott volna szívesen. Más szocialista országokban élő asszonyok életéről, munkájáról, az ország másik felén élő asszonyok gondjáról kívánt többet megtudni az egyik tanyai válaszadó.

A tanyai emberek sorsának javítására igen eltérő válaszok születtek. Az ötös lottó nyereményétől vágyott jobblét inkább kívánság. A bekötő útra és villany bevezetésére vonatkozó jogos igény az elérhetőbb célok közé tartozott. Az egyik dabasi tanyán élő asszony szerint semmivel nem lehetne könnyíteni a lakóhelyén élő emberek életét. Ugyanakkor volt olyan válaszadó is, aki legjobb megoldásnak azt tartotta volna, ha a tanya megszűnne és a faluban lakást építenének OTP részletre. Általában a falvakba költözést tekintették a tanyán jelentkező probléma megoldásának. A válaszok alapján a szórakozási lehetőségek megteremtése iránt is nagyfokú érdeklődés mutatkozott. Kisebbségi arányban ugyan, de természetes igény volt az orvosi ellátás feltételeinek javítása, különösen az idősek és kisgyerekes családok körében. Noha a tanyán élő ember számára különös jelentősége volt a kedvező időjárásnak csak egy válaszadó írta, hogy a jó időjárás megkönnyítené a lakóhelyén élő emberek életét. A Nőtanács szervezete ehhez nyilvánvalóan nem tudott segítséget nyújtani, ahogy a sok pénz, jólét és a világbéke iránti óhajokhoz sem.

A kérdőív ezen pontjánál az egy-egy szavas válaszok helyett zömében mondatokkal, hosszabb kifejtésekkel válaszoltak a megkérdezettek. Noha összességében a tanyai lakosság kisebbsége küldte csak vissza a kérdőíveket, úgy tűnik, hogy akik vették a fáradságot az ívek kitöltésére, talán hittek abban is, hogy ezúttal meghallgatásra találnak és problémáikkal foglalkoznak is. A nagykátai járásban található Erdősöllősen élt az alábbi sorok írója: „Kérem az erdőszőlőt nagyon elhagyta a tanács, de még a megye is. Pedig mi is fizetjük a sok köztségfejlesztést, de mi abból semmit sem élvezünk. Se villanyt, se utat nem kapunk. Nekünk csak a szívünk fáj, ha bemegyünk a városba és látjuk, hogy ott még játszótérrel is építenek a gyerekeknek. Minket semmiben sem részesítenek, pedig úgy érezzük, hogy nekünk tanyasiaknak is jogunk van kulturáltan élni, jogunk van ahhoz, hogy a mi életszínvonalunk is emelkedjék.”¹⁹ A kitöltők között azonban szép számmal akadtak olyanok is, akik ezt a kérdést teljesen üresen hagyták, noha a többi pontban nyilatkoztak. Hogy ez a teljes reménytelenségből fakadhatott-e utólag persze csak találgathatjuk.

A tanyai kérdőívek 1968-ban gyakorlati eszközként funkcionáltak, ma – megfelelő forráskritikával – a társadalomtörténeti kutatásokat segíthetik. Napjainkban is bevett szokás meghatározott téma e módszer segítségével történő kifejtése.²⁰ A Magyar Nők Országos Tanácsa által országos szinten kiadott kérdőívek sokszor személyes hangvétellő leírásai a Pest megyei tanyavilág infrastruktúrájáról, kulturális lehetőségeiről, egészség-

¹⁹ MNL PML XXVIII.11. Információs jelentések, tanyai levelek.

²⁰ DR. GÁLNÉ HORVÁTH ILDIKÓ: *A Hódmezővásárhely környéki tanyák és tanyaközpontok vizsgálata a tér és idő összefüggésében*. PhD értekezés, Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2014.

http://old.foldrajz.ttk.pte.hu/phd/phdkoord/nv/disszert/Galne_Horvath_Ildiko_disszertacio.pdf [a leltetés ideje: 2017. március 23.]

ügyi és gazdasági helyzetéről, az 1968-ban ott élők életéről és vágyairól adnak színes képet és adatainak köszönhetően a történelem egy mozaikkockáját tárják elénk.

Rövidítések és irodalomjegyzék

Források

- MNL PML XXVIII.11. Magyar Nők Országos Tanácsa Pest Megyei Titkárságának iratai 1965–1970.
MNL PML XXXV.1. MDP Pest Megyei Bizottságának iratai 1948–1956.
MNL PML XXXV.51. MSZMP Pest Megyei Bizottságának iratai 1957–1989.

Szakirodalom

- BLAZOVICH
2010 BLAZOVICH LÁSZLÓ (SZERK.): Szeged története 5. 1945–1990. Szeged 2010.
- GLATZ–CSATÁRI–T. GÉMES
2010 *A magyar tanyás vidékek. Párbeszéd a vidékért.* Szerk. GLATZ FERENC–CSATÁRI BENCE–T. GÉMES TÜNDE. MTA Történettudományi Intézet–MTA Társadalomkutató Központ, Bp., 2010.
- JUHÁSZ
2016 JUHÁSZ ANTAL: *Tanyák, tanyai emberek Szeged vidékén 1964–2000.* Ópusztaszer, 2016.
- KSH 1970
1972 *1970. évi népszámlálás 21. Pest megye adatai.* Központi Statisztikai Hivatal, Bp., 1972.
- MNL
1982 *Magyar Néprajzi lexikon. 5.* Főszerk. ORTUTAY GYULA. Akadémiai Kiadó, Bp., 1982.
- MKL
2008 *Magyar Katolikus Lexikon. XIII.* Főszerk. DIÓS ISTVÁN, szerk. VICZIÁN JÁNOS. Szent István Társulat, Bp., 2008.
- Ö. KOVÁCS
2012 Ö. KOVÁCS JÓZSEF: *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete 1945–1965.* Korall, Bp., 2012.
- ROMÁNY
1973 ROMÁNY PÁL: *A tanyarendszer ma.* Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1973.
- ROMSICS
2003 ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. században.* Osiris Kiadó, Bp., 2003.